

Володимир Подрига

РИСИ РОМАНТИЗМУ В ПОЕЗІЇ ПЕТРА ЗАЛОЗНОГО

(До 150-річчя від дня народження)

Постать літератора, лінгвіста, педагога П. Залозного привертала увагу краєзнавців, літературознавців, мовознавців різного часу. Дослідники З. Борсук, З. Валюх, М. Костенко, М. Малик, А. Поповський, П. Ротач, М. Степаненко написали короткі повідомлення про життя й діяльність талановитого полтавця, що ґрунтуються на біографічній довідці, вміщеній у поетичній антології «Українська Муза» [3], однак у їхніх працях не розкриваються особливості поетики художніх творів літератора, секрети індивідуальної манери письма тощо.

Учений-філолог І. Франко, рецензуючи ранні поезії П. Залозного, уміщені в книжці «Русалочка» (1887), наголосив на їхній незначній художній вартості, зауваживши, що початківець повинен наполегливо працювати, щоб досягти успіху: «Це невеличкий (всього 32 сторінки малого формату) збірничок ліричних віршів, які не визначаються ні формою, ані думкою. Нащо їх автор надрукував – важко збагнути. Іскру таланту пізнати в його творах, але ця іскра вимагає ще старанного кресання і роздмухування, аби запалати живим вогнем» [4, с. 196]. Коментарі критика – справедливі й умотивовані, адже в першій книжці літератор упорядкував поезії, написані під час навчання в Лубенській гімназії, Київському університеті св. Володимира впродовж 1882–1886 років, а тому їх значна частина – типові домашні вправи з віршування, у яких простежуються впливи О. Афанасьєва-Чужбинського («Вітер з півночі»), Л. Боровиковського («Дніпро»), Т. Шевченка («Отак і дні мої минули») тощо. Міжтекстовий зв'язок характеризується не прямими запозиченнями з творів поетів-попередників, а спільністю опрацьованих тем, проблем, створених образів,

близькістю романтичного типу мислення, світовідчуття, світовідображення.

Романтизм як прогресивний мистецький рух і літературний напрям виник в Україні на початку XIX століття, коли ідея народності спричинила в

Петро Залозний (1866–1921) – український мовознавець, педагог, письменник

чільних представників нашого суспільства потребу вивчати рідну мову, історію, збирати фольклорні скарби, відроджувати національну свідомість. Під його впливом відбулися зміни у світогляді Л. Боровиковського, І. Вагилевича, Я. Головацького, П. Куліша, М. Костомарова, А. Метлинського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, які, сприйнявши ідеалістичні філософські вчення, зокрема про перевагу почуттів над розумом, цінність народної мови, важливість для літератури фольклору, інтенсивно формували романтичний світогляд, а відтак – індивідуальний стиль, оновлюючи літературу. Усе це вплинуло на розвиток жанрової системи їхньої творчості, що складається з ліричних і ліро-епічних

форм, в основному балад, ліричних пісень, дум, частково поем.

За світовідчуттям П. Залозний був ідеалістом, тому й не дивно, що його поетична спадщина наскрізно романтична. У творчості митця переважають балади, твори баладного типу й ліричні пісні, у яких виявляються ознаки естетики романтизму, наприклад, мотиви туги, розчарування, спогадів про звитяжне козацьке минуле, нещасливого кохання, недолі особистості, любові до рідного краю, образи сироти, Дніпра, місяця, розбурханої природи, русалки, а також символи серця, сліз, чужини, могили тощо. Чулі й зажурені ліричні герої віршів заглиблені у свій внутрішній світ, міркують над питаннями, що їх хвилюють, зокрема щастя, протиріч життєвих проблем і недосяжних ідеалів.

Ці й інші ознаки творів П. Залозного засвідчують, що він був одним із послідовників українських романтиків Л. Боровиковського, М. Костомарова, Я. Щоголева, Ю. Федьковича, як і В. Шашкевича (син М. Шашкевича з «Руської трійці»), у 1880–1890 роках продовжував традиції попередників в умовах, коли провідним творчим напрямом у національному письменстві був реалізм, готував підґрунтя для неоромантизму, частково символізму, що спиралися на ідеалістичні філософські теорії. Тому цінність його віршів криється не в оригінальних поетичних підходах до відображення дійсності, а в художньому моделюванні неповторного образу світу, втіленні власних переживань, думок, продовженні романтичної літературної традиції, що виявляється в тематиці, проблематиці, образній системі.

Збірка поезій П. Залозного «Русалочка», низка віршів, розміщених в антологіях «Акорди», «Розвага», «Українська Муза», потверджують, що свідомість літератора була всуціль хліборобська. Козацько-селянське походження, сільське середовище Полтавщини, фольклор рідного краю сформували в нього мрійливу й поетичну вдачу, що, звичайно ж, знайшла своє відбиття й у віршах, характерними ознаками яких є романтично-журлива тональність, зорієнтованість на фольклорну поетику й ритмомелодіку, символічність образів, увага до внутрішнього світу ліричних героїв, конфлікт між реальністю й ідеалом, багатозначний міфотекст, що виявляється в зображенні реального й нереального як єдиного цілого.

Найбільш повно у творчості П. Залозного проявилася особистісно-психологічна течія романтизму, однак у ній наявні ознаки й народно-фольклорної, історико-поетичної течій.

Особистісно-психологічна тематично-стильова течія романтизму представлена творами «Вітер з півночі», «В самоті», «За сестрою», «Зневір'я», «В парі», «Ішла недоля степом-лугами», «Чого сумую», «Місяць та зорі на небі», «Сиротина», «Оттак і дні мої минули», «Спомин», «Умова», «Дивують люди», «Ти щасливий, пане-брате», «Ох, і знов весна вертає», «Що з полудня вітер», у яких літератор передав переживання ліричних героїв, спричинені нещасливим коханням, розлукою закоханих, протиріччям між високим ідеалом і жорсткою дійсністю, втратою надії, відчуттям самотності, знедоленості, сирітства тощо.

У поезії «Чого я сумую» автор найбільш повно відтворив відчуття журби, яка спричинена переживаннями ліричного героя, адже він розуміє, що безцільно провів життя, не подолав скрути, не вийшов переможцем зі складних обставин. Застосовуючи прийом контрасту, літератор зобразив буянність природи і порожнечу внутрішнього світу особистості, яка зазнала душевних мук, звернув увагу на невідповідність мрій і реальності, її складний психо-

логічний стан: *«Кругом усе любо цвіте, зеленіє, / Кругом усе повно нового життя... / А в серці отрута! в даремних змаганнях / Зів'яли заміри, пропали літа»* [1, с. 680].

В аналізованому творі увага зосереджена на переживаннях не лише окремо взятої людини, а всього народу, тому особистий смуток ліричного героя суголосний спільній печалі, що виникла внаслідок скрути життя: *«Я в вітрі холоднім і в темряві ночі, / І в гомоні листів пожовклих, сухих / Вчуваю недолю братів моїх любих, / Життя безнадійне й убожество їх»* [1, с. 680].

Відчуття суму, горя, безвиході не полишають ліричних героїв творів, адже спричинені розчаруванням («Зневір'я», «В парі», «Місяць та зорі на небі»), минулістю щастя («Спомин»), розлукою закоханих («Вітер з півночі», «В самоті», «Місяць та зорі на небі»), утратою сестри («За сестрою»), самотністю («Сиротина»). Вони довго терплять безталання, знуцання, тому в них немає сил повстати супроти несправедливості, боротися за власне щастя.

Підсилюючи страждання ліричних героїв, розлуку, самотність, поет використав низку мікрообразів чужини, снігу, могили, холодної землі, сліз, недолі, місяця тощо. Особливо широко він змалював образ серця (душі), що сповнене страждань і любові, відчуттів і бажань, скеровує думки ліричних героїв («Серце од думок холоне» [1, с. 675], «Серцем гарячим» [1, с. 675], «Тільки лину / Усім серцем і душею...» [1, с. 677], «Давить серце моє» [1, с. 678], «А серденько просить щоденної праці» [1, с. 680], «Серцем недужим» [1, с. 682]). У творах митця сльози є символами полегшення («Тепер я поплачу у самотині» [1, с. 679]), покарання («Недоля» «Слізьми... мене впоїла!» [1, с. 679]).

Як переконаємося, П. Залозний, як і будь-який поет-романтик, зокрема О. Афанасьєв-Чужбинський, В. Забіла, М. Петренко, зосереджував увагу на внутрішньому світі людини, намагався зрозуміти суперечності її душі, мрії, почуття, спричинені відчуттям розлуки, сирітства, важкими умовами життя, недолею.

Народно-фольклорна течія романтизму характеризується увагою письменників до фольклору, з якого вони запозичували мотиви, образи, зображально-виражальні засоби тощо. Орієнтуючись на особливості весільних і жнивварських народних пісень, П. Залозний у триптиху «З пісень» створив колоритний хліборобський образ світу, що структурований посталями працюючих жінок – дівчини й козака («І. Умовилась з козаком дівчина»), жниці й вівчаря («ІІ. Жито жала вродлива дівчина»), які виконують притаманну селянам роботу, пізнають один одного.

У першій і третій частинах твору дівчата не виявляють значного інтересу до парубків як потенційних наречених (одна неквапом готується

до шлюбу (шиє лиштву), інша докоряє вівчареві); однак у другій частині закохана юнка чекає на обранця в садку, зізнаючись, що їм мало ночі для побачень: «Ох, які ж короткі ночі, / Як з миленьким вкупі спати: / На єдиній подушечці, / На єдиній периночці, / Під єдиною ряднинкою!..» [2, с. 19]. Вона досягнула повноліття й бажає створити родину, щоб продовжити рід хліборобів, стати господинею, соціалізуватися.

В аналізованому триптиху автор, виявляючи увагу до побуту народу, його праці, традицій, розкрив неповторні риси селян, їхній спосіб мислення, звернув увагу на типові заняття, тому, мовлячи про жнива, використав мікрообрази жита, снопів, срібного серпа, золотої руки як символів праці, достатку. Наголошуючи на побуті рільників, змалював образ вечері, якими підкреслив уячність господині за роботу найманого працівника. Образами подушки, перини, рядна літератор увиразнив подружнє життя (на віру) дівчини й парубка.

Легенди українського народу про русалок лягли в основу твору «Ой вирнула русалочка», у якому автор, опрацьовуючи міфомотив єдності людини і природи, створив образ русалки, що усимволізовує дівчину, яка не зазнала щастя в реальному житті і марно сподівається знайти його в природній стихії води, тобто потойбіччі.

На відміну від українських романтиків 1820–1850-х років, П. Залозний не деталізував образ русалки притаманними їй рисами (лоскотанням до смерті парубків, зеленим волоссям), що наявні, наприклад, у творі М. Маркевича «Русалки», а створив образ русявої вродливої юнки, гнучкий стан якої на дні річки вкрило зелене багно й куширі, що є символами негараздів, проблем. Неточно відобразивши зміст народних вірувань про мавок, він усе ж майстерно відтворив дух міфомотиву паралельного співіснування реального й ірреального світів, у яких однаково важко живеться таким безталанним людям, як дівчина-русалка.

Не дотримуючись конкретики фольклорних першоджерел, у яких життя німф сповнене безжурності, солодких пестоців, дзвінких пісень, швидких танків, літератор мовить про страждання русалки, яка прагне гарячого і палкого кохання, ніжності, тому щиро зізнається про своє горе на самоті: «Що нема ж мені тут волі, / Мене річка в себе тягне, / Не пуска мене гуляти, / З парубками полицятись!.. / Моя доля нещаслива / Мене люто загубила! Де ж то рідна моя хата... / Моя хата й рідна мати?...» [2, с. 6] В аналізованому творі русалка – символ безталанної сироти, річка – швидкоплинного скрутного життя, хата – щасливої родини, мати – підтримки.

У творі «Морозко» П. Залозний художньо інтерпретував народнопоетичну міфологему перемоги життя над смертю, що втілені в образах весни й зими, створив міфообраз сивобородого морозу,

від сили холоду якого «ніде не сховатись» [2, с. 25]. Він «ледом товстущим / Сковує ріки, / Хати убогі / Кутає снігом» [2, с. 25], «...молоденькі / Віти морозить...» [2, с. 26]. Проте холод не може зашкодити жити, що «під снігом... зіходить» [2, с. 25], річкам, що під льодом «течуть водою» [2, с. 26], які усимволізують надію на зміни в довікллі.

Акцентуючи на весняному пробудженні природи, автор майстерно передав циклічний спосіб світовідчуття нашого народу, протиставляючи морозові (холоду), як символу смерті, сонце (тепло), що уособлює життя: «А як весною / Сонце засяє, / Розіб'є річка твої кайдани, – / Полама кригу, / Поб'є на хвилях, / І сам ти, діду, / Від сонця згинеш!..» [2, с. 26].

Принагідно варто додати, що мотив зміни природних циклів письменник запозичив не лише з фольклору, а й із поезії Григорія Сковороди «Весна люба, ах, пришла...», у якій, щоправда, образи весни й зими витлумачені в християнському світлі, тому усимволізують перемогу віри над безбожністю.

Мова, зображально-виражальні засоби віршів П. Залозного сформувалися на основі поетики фольклору, тому в них наявні пестливі слова «чужиньку», «горенько», «червоненькі», «хмароньки», «садочок», «травиця», усталені звороти «вітер віє», «при битій дорозі», «голубки сестри», «доконала недоля», «мій коханий, моя ти доле», типові епітети «долю злую», «доля нещаслива», «по тихій воді», «чорна хмара», «тяжкого життя», «холодна земля», «щирим коханням», метафори «заревіла вода», «вітер... реве», «розіб'є річка... кайдани», «річка в себе тягне», «серденько просить... праці», «ішла недоля степом-лугами» тощо.

Історико-поетична течія романтизму також вплинула на поетику творів П. Залозного, однак її ознаки яскраво проявилися лише в одному творі «Дніпро». Незадоволення складними перипетіями сучасного йому життя спричинило потребу осмислити історію України, передовсім Козацьку добу, що відзначалася перемогами над ворогом, звитягою лицарів, неспокоєм жорстокого й героїчного часу, а тому сприймалася літератором ідеальною суспільною формацією. Оспівуючи боротьбу попередників супроти ворогів, він створив типові мікрообрази байдаків, козаків.

Дніпро, гори – свідки грізного і величного часу, мовчазні символи пам'яті про минуле нашого народу, що тлумачиться неспокойним періодом, тому увиразнене образами чорної хмари, розбурханої води, стривоженої землі, грому, блискавок.

Для порівняння варто додати, що й поет Л. Боровиковський у вірші «Дніпр» також створив образ річки як символу пам'яті про давню історію України, підсиливши його нічним пейзажем. Дніпро персоніфікований в образ мудрого діда, спогади якого сягають Княжих часів.

Отже, хоч романтизм як літературний напрям і період розвитку українського письменства припав на 1820–1850-ті роки, усе ж його риси відображені у творчості низки поетів кінця XIX століття. П. Залозний за способом художнього мислення був романтиком, тому в його віршах наявні ознаки особистісно-психологічної, народно-фольклорної, історико-поетичної течій українського романтизму. Продовжуючи традиції попередників, він творчо опрацьовував фольклорні джерела, ідеалізував звичаї минуле, патріархальний хліборобський спосіб життя народу, створив символи Дніпра, серця, сліз, чужини, могили. Не дотримуючись конкретики першоджерел, зосереджував увагу на переживаннях людей, спричинених розлукою, самотніс-

тю, недолею, несправдженістю мрій, розчаруванням, несумісністю високих ідеалів із реальністю сірих буднів.

Література

1. Залозний П. [Вірші] / Петро Залозний // Українська Муза. – 1908. – Вип. 7. – С. 674–682.
2. Залозний П. Русалочка : збірничок творів З. Петруся / Петро Залозний. – К. : Тип. Е. Т. Керер, 1887. – 32 с.
3. Петро Федорович Залозний [біографічна довідка] / Без підпису // Українська Муза. – 1908. – Вип. 7. – С. 674.
4. Франко І. Руська література / І. Франко // Додаткові томи до Зібрання творів у 50-и томах / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 2008. – Т. 53. – С. 194–196.